

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ УКРАЇНИ: КОМПЛЕКСНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття „національна ідея”. Надано основні характеристики національної ідеї України, зміни, що їх зазнавала національна ідея протягом історії існування держави і в бездержавний період. Пропонується аналіз основних комплексів державотворення, що існують на Сході і Заході країни.

Ключові слова: національна ідея, об'єднання, державотворчі комплекси.

Вауліна Ф. В.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ УКРАИНЫ: КОМПЛЕКСНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия „национальная идея”. Представлены основные характеристики национальной идеи Украины на протяжении существования государства и в безгосударственный период. Предлагается анализ основных комплексов государствообразования, существующих на Востоке и Западе страны.

Ключевые слова: национальная идея, объединение, комплексы государствообразования.

Vaulina F.

NATIONAL IDEA OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF COMPLEXES OF STATE FORMATION

The basic approaches to definition of concept national idea are considered in the article. The basic characteristics of national idea of Ukraine in the time of existence of the state and in the period when Ukrainian nation does not have its own state are presented. The analysis of the basic complexes of state formation, existing in the east and west of the country is offered.

Key words: national idea, association, state formation complexes .

Після проголошення незалежності України очевидною стала потреба пошуку національної ідеї. Ця проблема особливо загострилася під час передвиборчої кампанії на виборах Президента України у 2004 році, оскільки саме тоді розкол між Сходом і Заходом України починають використовувати в якості політичної технології, тим самим поглиблюючи його.

Пошук національної ідеї підштовхує також і те, що поступове входження України до європейських і євроатлантичних структур вимагає осмислення власної ідентичності, випрацювання системи національно-державних інтересів та геополітичних пріоритетів.

Сучасний стан осмислення процесу становлення та змісту української національної ідеї знайшов відображення в багатьох публікаціях останніх років, зокрема в працях І. Бичка, В. Бебика, М. Головатого, В. Ребкала, С. Вовканича, В. Горського, Я. Грицака, С. Гелея, Я. Дашкевича, В. Жмиря, М. Жулинського, О. Забужко, В. Іванішина, Ф. Канака, А. Карася, Ю. Канигіна і З.Ткачука, В. Кафарського, Ф. Кирилюка, А. Колодій, І. Кресіної, В. Лісового, В. Лизанчука, С. Макарчука, І. Макаровського, В. Медведчука, В. Мороза, Л. Нагорної, Я. Радевича-Винницького, Ю. Римаренка, М. Розумного, В. Сергійчука, А. Свідзінського, М. Томенка, А. Фартушного, А. Черненка, О. Шморгуна, Л. Шкляра, Ф. Медведя та в численних матеріалах, оприлюднених у періодичних виданнях і збірниках.

Визначити часові терміни виникнення перших національних ідей досить важко, оскільки саме поняття „національна ідея” виникає набагато пізніше, ніж моно- чи поліетнічні держави, які залишалися цілісними завдяки спільним поглядам на своє місце в історії чи на свій подальший розвиток. Однак, маючи хоча б приблизне уявлення про національну ідею, можна простежити існування такого роду ідей упродовж багатотисячолітньої історії людства.

Більшість авторів вважає, що першою національною ідеєю була теорія, висловлена в біблійному колі писань. Йдеться про богообраність народу. Саме впевненість у богообраності не тільки возвеличувала той чи інший народ, роблячи його вищим за інші у власних очах, а й на цьому ґрунті консолідувала його представників, даючи їм відчуття єдності.

Як вважає професор Л. Ребет, один з фундаторів вітчизняної націології, протягом тривалого часу консолідуючою силою суспільства була релігійна ідея. У нових історичних умовах – наприкінці XIX століття – цю функцію „перейняла національна ідея” [1, с. 132].

На думку інших авторів, те, що зараз називають національною ідеєю, вперше зустрічається у XIX ст. у творчості Г. Ф. Гегеля, саме „гегелівську державу” — цю ідею духу в зовнішніх виявах волі і свободи людини” [2] можна вважати свого роду описом, інтерпретацією національної ідеї.

Складність феномену національної ідеї зумовлює багатополлярність поглядів стосовно її сутності. Багато авторів приступають до трактування національної ідеї без чіткого філософського уявлення про поняття „ідея”, тому що не мають належної теоретико-методологічної підготовки, а їхні дискусії навколо національної ідеї часто опускаються до побутового рівня і набувають „квзітеоретичного” характеру [3, с.6].

На теоретичному рівні пошук національної ідеї — це пошук „того стрижня, навколо якого була б сконцентрована вся гама національних домінант — національні інтереси, державність, патріотизм, демократія, справедливість, віротерпимість тощо” [4, с. 238]. В ідеалі національна ідея містить в узагальненому вигляді відповіді на запитання — заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтирам віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот.

На сьогодні існує безліч визначень національної ідеї, які відрізняються один від одного залежно від того, на чому концентрує свою увагу дослідник. М. Бубер дає, приміром, таке визначення: „ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю й призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі” [5, с. 259]. О. Забужко визначає національну ідею, як „синтетичний погляд на свою національну (етнічну) спільноту, як на єдиний, розгорнутий у соціальному часі й „соціалізованому” просторі континуум і водночас як на суб'єкта всезагального історичного процесу...” [6, с. 11]. На думку О. Забужко, основним питанням, на яке дає відповідь національна ідея є питання „хто ми є?”.

Зазвичай національній ідеї віддають в суспільстві одну функцію – об'єднання та консолідації суспільства. Однак національна ідея виконує в суспільстві ще цілий ряд функцій, до яких можна віднести:

1. етнотворення
2. інтеграції
3. ідентифікації
4. аксіологічну,
5. державотворення
6. футурологічну.

Іванова С.Ю. пропонує три параметри національної ідеї у відповідності з її функціями:

1. Усвідомлення своєї загальнонаціональної самоідентифікації. Національна ідея закріплюється як синонім патріотичної ідеї і закріплюється в масовій психології.

2. Обґрунтування призначення і значимість буття нації.

3. Конструювання свого національного ідеалу, що зв'язує воедино минулу, теперішню часову і майбутню нації [7].

Українська національна ідея виникає разом із появою на світовій арені самої України і проходить низку етапів розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінюючи форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Вона виступає складним соціально-культурним, політичним феноменом, що слугує консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, яке має комплексний характер і є цілісним процесом становлення й розвитку власної національної державності, пробудження національної самосвідомості і гідності, розвитку національної культури й мови, утвердження економічної незалежності. Суть цього феномена полягає в реалізації національної ідеї та втіленні в ній національного інтересу у всіх сферах життєдіяльності нації. Пріоритетом національного відродження є досягнення національної незалежності і побудова української соборної демократичної держави [8, с.377].

На думку деяких дослідників, замислюватись про українську національну ідею почали у XVI – XVII ст. Так, вважають, що у працях відомого українського філософа Г. С.Сковороди ідея про „сродну працю” розглядається як перші нариси національної ідеї України.

Інші дослідники вважають, що початком формування національної ідеї був вплив гегеліанства на українську політичну думку, а тому приблизною датою формування національної ідеї є XIX ст.

На думку О. Забужко, філософія української ідеї зароджується у другій половині XIX - на початку XX ст. „на стикові історіософії, етнопсихології, історії філософії, культурології, а почасти й релігійної філософії” [8, с.11]. Початок формування національної ідеї України було покладено ідейною програмою Кирило-Мефодіївського товариства, у якій Україна „в потоці історії, у єдності минулого, теперішнього і майбутнього („і мертвих, і живих, і ненароджених”) вперше постає як самостійна філософська проблема” [6, с. 11].

Ф. Медвідь вважає, що поняття „українська ідея” першим запропонував П. Куліш. Він вкладав у нього усвідомлення, розуміння людиною належності до свого народу, його культури і віри. Пізніше цей термін використовували М. Драгоманов, С. Рудницький, інші українські мислителі, але вже у значно ширшому розумінні [9].

Надалі програмно закріплене бачення української національної ідеї зустрічається у програмі „Самостійна Україна” Радикальної Української Партії, яку написав Микола Міхновський. Головною метою, яка проголошувалась „Самостійною Україною”, була боротьба за незалежність України, причому причиною, через яку ця боротьба не почалась раніше, є бездіяльність української інтелігенції, самий факт існування якої М. Міхновський ставить під сумнів. До головних висловлювань, що стосуються української національної ідеї, можна віднести: „Вперед, і нехай кожний з нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його необачність”, „Ми сильні нашою любов'ю до України!”, „Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі” [10]. Думки щодо національної ідеї зустрічаються й у працях Дмитра Донцова, В. Липинського.

Загалом українська політична думка кінця XIX – початку XX століття тяжіла до пошуку національної ідеї, можливо, не прямо, а опосередковано торкаючись її. Майже у всіх представників української політичної думки того часу (виключаючи автономістів) головною метою українства вважалося одержання незалежності та об'єднання країни, причому варіанти консолідації, ідеї, що має об'єднати, кожен виголошував, виходячи із своїх поглядів не лише на майбутнє України, а й на світ у цілому.

Однак державотворчі поразки, що спіткали Україну на початку XX ст., втрата, здавалося б вже одержаної незалежності, припиняють широкомасштабну рефлексію на тему української національної ідеї. Частина українських політичних діячів продовжує

розробку своїх ідей у еміграції, а решта, що залишилися на території новоствореного СРСР, була практично позбавлена можливості проводити дослідження з цього приводу і висловлювати думки, що приходять до них на тему незалежності країни чи її провідної ідеї.

Новий етап пошуку національної ідеї України починається після проголошення у 1991 році незалежності держави. Національна ідея, її пошук та проблеми, що його оточують викликають увагу державних діячів, політиків, журналістів.

За часів президентства Леоніда Кравчука багато говорилося про ідею соборності України. Згідно з цією ідеєю, народ України мав би об'єднатися у всій своїй політичній, релігійній, етнічній повноті задля великої гуманістичної місії. [11].

Дискусії щодо пошуку національної ідеї продовжуються і сьогодні. Найцікавішими, на думку автора, є наступні варіанти, висловлені діячами української політики, економіки та культури.

1. „Конкурентоспроможність країни як національна ідея” – Ю. Полунєєв [12].

2. „Національна культура — це і є національна ідея” – В. Вовкун (екс-міністра культури України) [13].

3. „...сприяння реалізації національної ідеї України – формуванню української нації на основі культури, історичної пам'яті українського народу, із залученням представників інших етносів, які сприйняли українську культуру та історичну спадщину” – Ю. Костенко, лідер Української Народної Партії, кандидат на пост Президента України [10].

На думку автора роботи, національна ідея має перекидати розбіжності, що існують між частинами України, розділеними за вже звичною лінією Схід – Захід. Мова йде не про різницю культур взагалі і політичних культур, зокрема, не про різницю релігійних конфесій і про майже повну відсутність спільного історичного досвіду. Історія свідчить, що ця різниця не ставала на заваді двом об'єднанням країни (1919, 1991 рр.). На думку автора, головною причиною розбіжностей між Заходом і Сходом України є комплекси, сформовані вже загаданою вище поразкою у державотворенні початку ХХ ст.

Ці комплекси можна сформулювати так:

1. Головною метою рефлексії політичної думки України в еміграції було отримання державою незалежності. Ця рефлексія ґрунтувалася виключно на меті отримання незалежності, фактично не прописуючи, що надалі з цією незалежністю робити.

2. Через зазану поразку, філософія української ідеї, за влучним висловлюванням О. Забужко, „обертається на „філософію національної поразки”, де головне питання зміщує з площини гносеологічної („хто ми?”) в площину аксіологічну („чим ми гірші за інших?”)” [6, с. 13] (на думку автора, доречно внести поправку у форму другого питання, воно має звучати як „чи ми гірші за інших?”).

Виходячи із сучасних реалій українського життя, ці два комплекси нашаровуються один на одного, утворюючи фактично вибухонебезпечну суміш: після отримання незалежності перед країною, її народом постало питання: „що далі?”, тобто, що робити далі, коли головна мета досягнута, а що робити з незалежністю невідомо. До цього додався комплекс пошуку відповіді на питання : „чи гірші ми за інших?”, відповідь на яке є неоднозначною на Сході та на Заході.

Схід, який жив останні 70 років під владою СРСР та думкою, що все українське = селянське = нижче, меншовагтисне, доходить висновку, що: „так, ми гірші за інших, до того ж не знаємо, що робити з незалежністю, тому вона нам не потрібна, нам потрібна інша країна, яка є кращою за нашу і зможе нас захистити”.

Захід відповідає на це питання по-іншому: „ні, не гірші, хоча ми зараз не знаємо, що робити з незалежністю, але це лише початок, і нам потрібна незалежна держава для того, аби навчитись бути незалежними”.

Таким чином, у суспільстві формується певний дисонанс стосовно ставлення до незалежності і своєї самооцінки. Національна ідея має в цьому випадку виконувати роль певних важелів, які врівноважать нерівноважні погляди: вона повинна підвищити

національну самооцінку та надати незалежності більш високого значення в очах населення Сходу України. Причому національна ідея повинна не лише підіймати цінність незалежності, а й містити у собі можливі „сценарії” майбутнього незалежної країни.

Національна ідея мусить приймати максимально спрощену форму для кращого засвоєння масами. Вона може мати такий вигляд: „Свобода. Справедливість. Соборність”. Подібний перелік цінностей, що мають поєднуватись у національній ідеї, є виправданим з точки зору історичних умов розвитку української нації і сучасних умов формування національної ідеї.

1. Ідея свободи притаманна свідомості українського народу, починаючи з козацьких часів. Відома також і легенда, що інтерпретує Тризуб як специфічно записане слово „воля”, яке вживалося козаками як синонім поняття „свобода”. Важливість свободи для українства має своє відображення і у державному гімні України, який містить рядки: „...душу й тіло ми положим за нашу свободу...”.

2. Справедливість. Питання справедливості набуло актуальності в Україні з моменту її входження до складу СРСР, провідною ідеєю якого було забезпечення соціальної справедливості та побудова справедливого суспільства, механізм здійснення чого знайшов вираження у національній ідеї Радянського Союзу „від кожного за можливостями – кожному за потребами”.

Декілька поколінь, що виростили в умовах радянського режиму на території України, підтримують і плекають ідею справедливого перерозподілу та держави, що буде справедливо розподіляти блага ще й досі. Тим не менше, не варто забувати і той факт, що на території України виростає нове покоління, що тяжіє до лібералізму і головними цінностями якого вже не є соціалістичні цінності, які є притаманні старшим поколінням. Саме з огляду на це як альтернативу справедливості у національній ідеї можна розглядати ідею добробуту як держави загалом так і кожного її громадянина окремо.

3. Ідея соборності має розглядатись у національній ідеї як синонім єдності, що є наразі актуальним питанням в Україні, про розділеність якої йдеться мова протягом останніх п'яти років. Саме ідея соборності як синоніму спільності території і інтересів громадян держави має стати провідною ідеєю українства та сприяти подальшому розвитку й існуванню єдиної незалежної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет. – Л.: Державність, 1997. – 190 с.
2. Гринів О. українська національна ідея як засіб національного самоусвідомлення / Гринів О. – Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 1999. – 234 с.
3. Бубер М. Народ и его земля / М. Бубер; Избр. произведения. – Без м. и., 1979. – 345 с.
4. Волошина Н. А. Співвідношення понять „національна ідея” та „патріотизм суспільства” [Електронний ресурс] / А. Волошина. – Режим доступу. – http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2009_23/Gileya23/F10.pdf. – Заголовок з екрану
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. – К.: Факт, 2006. – 154 с.
6. Костенко Ю. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України [Електронний ресурс] / Ю. Костенко. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/vp2010/wp0011.html>
7. Котерлін Р. Про українську національну ідею / Р. Котерлін // Дзеркало тижня. – 2004. – № 27 (502).
8. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітологічний аналіз) / І. Кресіна. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
9. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С. 54–59.
10. Медвідь Ф. Український етнос: екологічні реалії і перспективи / Ф. Медвідь // Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. – Львів: Місіонер, 2000. – С. 367–377.

11. Міхновський М. Самостійна Україна [Електронний ресурс] / М. Міхновський. – Режим доступу. – http://prosvitjanyn.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=181&Itemid=92.
12. Полунєєв Ю. Конкурентоспособность страны как национальная идея / Ю. Полунєєв // Зеркало недели. – 2005. – № 10 (538).

© Вауліна Ф. В., 2010